

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ТА ПРАВОВІ ЗАСАДИ МОДЕРНІЗАЦІЙНОЇ СТРАТЕГІЇ РОСІЇ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

Король В. І.,

кандидат юридичних наук, завідувач відділу міжнародного приватного прав і порівняльного правознавства НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України

У статті розглянуто концептуально-правові аспекти стратегії модернізації Росії. Основні цілі та пріоритети її правової політики, а також двосторонні відносини Росії та України залежатимуть від вибору однієї з альтернативних моделей модернізації, детермінованих, переважно, екзогенними чинниками.

Ключові слова: правова політика, стратегія модернізації, економічна політика Росії.

Відповідно до ст. 9 Господарського кодексу України система невід’ємних функцій держави обумовлює необхідність здійснення стратегічної і тактичної економічної та соціальної політики, цілі якої підлягають конкретизації у контексті проголошеної модернізаційної стратегії на сучасному етапі. Водночас для української держави протягом останніх двох десятиліть характерним є відсутність наміру здійснювати інтелектуально складний, але необхідний пошук парадигмального фундаменту для розробки власної моделі розвитку, який став би альтернативним домінуючому в світі та помилково визнаним єдиною можливістю.

За таких умов вирішального значення набуває певним чином структуроване зовнішнє середовище, інтегральний характер та рівень впливу якого визначатиме передумови для забезпечення або ж незабезпечення належного рівня життя як теперішнього, так і майбутніх поколінь переважної більшості громадян України.

Виходячи з об’єктивного існування нашої країни між двома центрами сили — ЄС та Росією, які відносять її до сфери своїх інтересів, слід висловити робочу гіпотезу, що конфлікт інтересів у даному випадку ними вирішено у позаяк юридичній площині на користь одного з таких центрів, а саме Росії, яка, на відміну від ЄС, відносить Україну до сфери своїх життєво важливих, а не другорядних інтересів, що фактично обумовлює суттєве зменшення шансів на реалізацію власної стратегії України.

Під таким кутом зору бачення проблеми актуальним є дослідження принципів, цілей, пріоритетних напрямів та правових механізмів реалізації стратегії розвитку Росії, що впливатиме безпосередньо або опосередковано як на внутрішні процеси в Україні, так і двосторонні відносини нашої країни з Росією та іншими країнами або їх інтеграційними об’єднаннями як суб’єктами міжнародного економічного права. Оскільки детальний аналіз в рамках однієї статті усіх наведених вище органічно пов’язаних складових є неможливим, її метою слід вважати розкриття загальних концептуально-правових засад модернізаційної стратегії Росії, проголошеної на кілька років раніше ніж в Україні.

В межах статті методологічно можливим є свідоме зосередження уваги на російському дискурсі як своєрідній аналітичній призмі, що надасть можливість дослідити «зсереди» спектр репрезентативних офіційних позицій — Президента РФ і Уряду РФ та наукових, зокрема, О. І. Неклесси, Г. Г. Малинецького, С. Н. Гаврова, М. Урнова щодо сучасного стану і основних напрямів розвитку Росії в умовах глобальних трансформацій, що визначатиме її правову політику в довгостроковій перспективі.

Досліджуючи генезис та механізми таких трансформацій, відомий російський дослідник О. І. Неклеса вважає, що в їх основі лежать глибокі, цивілізаційні причини.

При цьому широкий спектр позицій, які існують в інтелектуальному співтоваристві щодо процесів у світі, можна узагальнити та концентровано виразити у трьох концептуальних положеннях, сутність яких полягає у тому, що:

1) зростання конфліктності у світі пов’язане з процесом прискорення, а не уповільнення, й тим більше, не зупинення модернізації;

2) на планеті відбуваються суттєві якісні зміни, процес модернізації в його фундаментальному смислі — у первинному і основному значенні цього поняття — зайшов у глухий кут та у світі набирає силу принципово інший процес — соціальний постмодерн;

3) має місце зародження фундаментальної цивілізаційної альтернативи з власними законами та логікою соціальних інститутів [1, с. 84].

Наведені концептуальні альтернативи ускладнюють формування та реалізацію Росією власної стратегії розвитку, що може слугувати лише частковим виправданням, оскільки, як вбачається, проблема є глибшою та носить системний характер. Показовою у такому контексті є позиція Г. Г. Малинецького, який, виступаючи у 2008 році на VIII стратегічному форумі, наголосив на тому, що обов’язковою умовою розвитку є наявність кожного з наведених нижче блоків та зв’язків між ними у суспільній свідомості еліти та державного апарату, які розглядаються від «вершини» — національної політики до «фундаменту» — який формують смисли і цінності, а також стратегічний прогноз. Сутність його позиції, яку структурно побудовано як послідовний причинно-наслідковий ланцюг, полягає у тому, що Росією не здійснюється власна політика, що обумовлено відсутністю довгострокових орієнтирів, національної стратегії в усіх ключових сферах. У свою чергу, відсутність такої стратегії є негативним наслідком неусвідомлення елітою та населенням країни національних інтересів, які не можуть бути належним чином відрефлексовано за відсутності образу майбутнього країни. В основі ж немає двох складових: по-перше, смислів, цінностей, ідеалів та великого проекту для Росії, по-друге, стратегічного прогнозу відповідного рівня [2, с. 51].

У контексті важливості для України чіткого розуміння основних засад окресленої національної політики Росії значимо, що на сучасному етапі актуальними для розгляду можна визнати дві з трьох модернізаційних «ідеологій», які представлено як на підзаконному рівні, так і на суто програмно-концептуальному. У даному випадку йдеться, відповідно, про Концепцію довгострокового соціально-економічного розвитку Російської Федерації на період до 2020 року, яку затверджено розпорядженням Уряду РФ від 17 листопада 2008 р. № 1662-р, та стратегічне бачення Президента Росії, яке висловлено в програмній статті «Росія,

вперед!» та знайшло подальший розвиток у Посланні Президента РФ до Федеральних Зборів РФ, особливо у 2009 р.

Концепція довгострокового соціально-економічного розвитку Російської Федерації на період до 2020 року, в якій було здійснено спробу сформулювати новий образ країни, на необхідності чого наголошував Г. Г. Малинецький, розглядається як ключовий елемент стратегічного управління розвитком економіки Росії.

Системний аналіз Концепції надає можливість виявити її недоліки, одним з яких можна вважати критично низьку кількість положень прогностичного характеру, що впливає й на якість документа, в частині дослідження можливих змін зовнішнього середовища, сценаріїв розвитку, що обумовлено, частково, недостатністю законодавчого забезпечення процесу державного прогнозування. В процесі усунення прогалин у цій сфері до основних пріоритетів віднесено удосконалення відповідного методологічного інструментарію.

Своєрідна цільова максима у сфері зовнішньоекономічної політики Росії полягає у перетворенні її в одного з лідерів у глобальній конкуренції. Якщо розглядати таку постановку питання у просторово-часовій системі координат, то в силу дефіциту на сучасному етапі у Росії світоглядного, концептуального, економічного, технологічного лідерського ресурсу глобального рівня така ціль має право на існування скоріш у віртуальному, інформаційному просторі, водночас у реальному її доцільно віднести до недосяжних, як мінімум, у середньостроковій перспективі.

Виходячи з наведеного, вбачається, що Росія докладатиме зусилля для розвитку існуючих та ініціювання нових регіональних інтеграційних проєктів, зокрема, створення разом з країнами-партнерами на євразійському просторі зони спільного розвитку, послідовний розвиток інтеграції в рамках міждержавного співробітництва країн СНД. В рамках такого загального підходу логічним виглядає створення Митного союзу Росії, Республік Білорусь та Казахстану, вступити до якого запрошується й Україна, яка, однак, поки що вважає за доцільне здійснювати міжнародне торговельне співробітництво з країнами Співдружності Незалежних Держав в рамках нової Угоди про зону вільної торгівлі.

У більш широкому геоекономічному контексті до основних напрямів розвитку Росії віднесено активізацію співробітництва із світовими центрами зростання, зокрема Китаєм, реалізація економічної, інноваційно-технологічної та правової політики якого надала змогу не тільки зберегти, а й суттєво посилити свій потенціал під час світової фінансово-економічної кризи та інституційним механізмом узгодження інтересів з яким розглядається Шанхайська організація співробітництва (ШОС).

Зовнішні пріоритети, визначені в Концепції, є подібними до тих, які виділено й Президентом Росії в його програмній статті «Росія, вперед!», в якій викладено бачення стратегічних завдань та майбутнього країни. Так, у міжнародній площині, поряд з незмінним орієнтиром на західний напрям, пріоритетним вектором визнається співробітництво з країнами ЄврАзЕС, СНД, з якими у Росії спільні завдання з модернізації економік, формування більш справедливого світового порядку, водночас особливі сподівання покладено на розвиток співробітництва з країнами БРІК та ШОС.

Поряд із зовнішніми орієнтирами заслуговують на увагу й внутрішні, які визначаються п'ятьма стратегічними векторами економічної модернізації країни. Так, пре-

зидент Росії впевнений або, принаймні, сподівається на те, що «по-перше, ми станемо однією з провідних країн з ефективності виробництва, транспортування та використання енергії. Розробимо та введемо на внутрішній та зовнішні ринки нові види палива. По-друге, збережемо та піднімемо на новий якісний рівень ядерні технології. По-третє, російські фахівці будуть удосконалювати інформаційні технології, здійснюватимуть суттєвий вплив на процеси розвитку глобальних загальнодоступних інформаційних мереж, використовуючи суперкомп'ютери. По-четверте, ми будемо володіти власною наземною та космічною інфраструктурою передачі усіх видів інформації. По-п'яте, Росія обійме провідні позиції у виробництві окремих видів медичного обладнання, надсучасних засобів діагностики, медикаментів для лікування вірусних, серцево-судинних, онкологічних захворювань» [3].

У щорічному Посланні Президента РФ до Федеральних Зборів у 2009 р. викладено конкретні першочергові кроки реалізації нової стратегії розвитку Росії, принципи якої наведено у згаданій вище статті, та наголошено на тому, що у XXI ст. Росії знову необхідна всебічна модернізація, причому питанням виживання країни у сучасному світі вбачається здійснення модернізації та технологічного оновлення всієї виробничої сфери.

У рамках реалізації загальної стратегії передбачається здійснення низки системних кроків, зокрема:

— здійснення таких змін у законодавстві та державному управлінні, які здатні сприяти переходу всієї економіки Росії на інноваційний шлях розвитку;

— налаштування податкової системи під завдання модернізації;

— модернізація державного сектора, яка має бути завершена Урядом РФ до 2012 р. в рамках виконання програми оптимізації обсягу та ефективності участі держави в діяльності комерційних організацій. Вважаючи форму державних корпорацій в цілому безперспективною, вбачається доцільною реорганізація тих з них, які функціонують у комерційно конкурентному середовищі, в акціонерні товариства, контрольовані державою, які у подальшому будуть збережені у важливих секторах, хоча не виключається й можливість реалізації відповідних пакетів акцій суб'єктам приватного права.

Інституційно на реалізацію зазначених та інших кроків спрямовано діяльність спеціальної Комісії з модернізації та технологічного розвитку економіки Росії при Президенті Росії.

Порівняльний розгляд положень Концепції та програмних документів Президента РФ надав можливість російському досліднику М. Уранову дійти важливого висновку, що в їх основу покладено принципово різні концептуальні засади — консервативні у першому випадку, ліберальні — у другому. Так, він зазначає, що «урядова програма носить скоріше консервативний характер, оскільки не передбачає, зокрема, демонополізації ключових галузей (нафтової, газової, виробництва та обробки металів), збільшення обсягу іноземних інвестицій. Ці та інші чинники забезпечують рух в нікуди, оскільки необхідно буде модернізувати економіку на фоні абсолютної відсутності попиту на інновації та модернізацію». У цілому, метою як консервативної, так і ліберальної концепції, яка не може бути реалізована в умовах сучасної Росії у повному обсязі, є «не просто здійснити наздоганяльну стратегію або перегнати за якимись окреми-

ми параметрами, але стати великою країною, яка могла б на рівних розмовляти з провідними світовими державами, що є просто неможливим» [4].

Виходячи з аналізу змісту наведених вище документів, зазначимо, що в їх основу покладено ідею модернізації, яка, як вбачається, розуміється не однаково та охоплює різні сфери суспільних відносин. Так, якщо у Концепції модернізації обмежується, переважно, технологічною та економічною сферами, то в програмних документах Президента Росії ці напрями також підтримуються та, водночас, концептуально межі долаються, оскільки проголошено курс країни на «всебічну модернізацію», що характеризує принципово інший підхід і потребує розгляду співвідношення двох підходів у контексті загальних засад теорії модернізації та специфіки її здійснення в умовах Росії.

Розгляд загальних засад теорії модернізації має сприяти виявленню тієї моделі суспільного розвитку, в рамках якої Росія рухається нині та планує рухатися далі, що робить доцільним звернення до розроблених російськими вченими класифікацій. Одну із них запропонував С. Н. Гавров, який вважає, що модернізаційні процеси незахідних суспільств можуть бути пояснені із застосуванням еволюційної та дифузійної теорій, які побудовані на домінанті ендогенних (внутрішніх) або екзогенних (зовнішніх) чинників.

При цьому первинним як у часовому вимірі, так і змістовному є ендогенний тип модернізації, який характерний для досить обмеженого географічного регіону, а саме, для Західної Європи та США, де модернізація здійснювалась дійсно еволюційно, оскільки була обумовлена внутрішніми чинниками трансформації усіх сфер суспільства.

У рамках іншого — адаптивного типу модернізації, який породжено зовнішніми імпульсами прискореної динаміки розвитку суспільств в країнах західної цивілізації, що й вимагає, по-перше, застосування механізмів адаптації як відповіді на виклик, по-друге, реалізації наздоганяльної стратегії, може бути виділено два підтипи:

1) модернізація під зовнішньою опікою, яка також, у свою чергу, має два різновиди: у формі часткової відповідальності або системного залучення, що безпосередньо не має відношення до процесів в Росії та Україні, внаслідок чого ці аспекти доцільно залишити без детального аналізу, сконцентрувавши увагу на другому підтипі;

2) модернізація як самовестернізація, в рамках якої можуть бути також виділені:

а) оборонна модернізація, яка є екстенсивною, оскільки базується на залученні чужих інноваційних досягнень та соціокультурних надбань, де зміцнення держави є основним імперативом, а процес трансформації самого суспільства є побічним процесом техніко-технологічних запозичень;

б) ліберальна модернізація, яка здійснюється для зміни суспільства, сприйняття не лише техніко-технологічного інструментарію західної цивілізації модерності, а й процесів, які призвели для створення цього інструментарію, сприйняття західних за своєю генеалогією інституцій, норм, цінностей, моделей поведінки [5, с. 26].

Наведена класифікація надає змогу зробити проміжний висновок, що Україною обрано модель безперспективної у телеологічній площині ліберальної модернізації, в той час як в Росії елементи ліберальної та оборонної модернізації знаходяться у складному суперечливому зв'язку концептуального протиставлення або фрагментарного поєднання.

Наведена вище позиція Президента РФ про те, що країні модернізація потрібна «знову», корелює з результатами наукових досліджень В. М. Межуєва, що характеризують вже російську специфіку. Вона полягає у тому, що модернізаційні процеси в Росії співвідносяться, з певним запізненням, з основними етапами становлення сучасного західного суспільства, яке розвивається за логікою власного життя, та є відповіддю на виклик з тим, щоб не опинитись у стратегічному програші.

Таким чином, нині Росія знаходиться вже в третій своїй модернізаційній хвилі, яка збігається з переходом західного суспільства до постіндустріальної фази, в той час як I фаза припала на період існування в Європі ранішньоіндустріального суспільства, а II — індустріального [6].

У російських наукових джерелах представлено широкий спектр позицій щодо специфіки модернізаційних процесів в Росії, які обумовлюють відсутність якщо не єдиного, то хоча б зближеного бачення її сутності на рівні еліти, відповідальної за прийняття доленосних для країни рішень. Незважаючи на їх множинність, можна зробити певні узагальнення, що надасть змогу розкрити сутність модернізації в Росії. При цьому більшість висновків витікає з аксіоматики того, що модернізація в Росії незмінно носить зовнішньообумовлений характер (що притаманно також й для багатьох успішних країн АТР, які, однак, більше схильні до імплементації суттєво скоригованої моделі «модернізація без вестернізації»), в силу чого можна синтезувати своєрідний мегапаттерн модернізації Росії, який визначатиме й її реальну мету. Вона полягає у скороченні відставання від економічно та технологічно високорозвинених країн світу, які належать, переважно, до західної цивілізації та вважаються сучасними (modern), а Росія — якщо не відсталою, то недосучасною, що й передбачає необхідність її «осучаснення», тобто модернізації за західними зразками.

У незалежній експертній доповіді російського Інституту національної стратегії здійснено спробу узагальнити існуючі позиції щодо модернізації в Росії та наголошено на тому, що вони є правильними, але лише частково, оскільки не розкривають на належному рівні повністю ні цілей, ні сутності, ні специфіки російської модернізації на сучасному етапі.

Ключова теза цієї доповіді, яка визначає всю логіку викладення позиції, полягає у тому, що розуміння модернізації, насамперед, як зміна поколінь технологій не зовсім продуктивне, оскільки питання технологічного розвитку впирається у питання існування суспільного середовища, здатного до відтворення, впровадження та використання технологій. Техніка та кожний технологічний уклад є, у своїй основі, соціальним явищем. Тому, незважаючи на важливість технологічної модернізації, головним предметом модернізаційної концепції є суспільство, точніше певний його тип — суспільство модерну [7], що конститує принципово інший, більш складний об'єкт дослідження та потребує застосування розширеного методологічного інструментарію міждисциплінарного характеру.

Підсумовуючи викладене, можна зробити висновок, що модернізація Росії, яка обумовлюється зовнішніми (екзогенними) чинниками в рамках повторюваної логіки в межах дихотомії виклик — відповідь та передбачає рецепцію «імпортних» цілей і цінностей, навряд чи допоможе вивести Росію на лідерські позиції, навіть у регіональному вимірі.

За відсутності концептуально-правових засад власної, немодернізаційної моделі розвитку, а також єдиного розуміння сутності модернізації у політичній та інтелектуальній еліті Росії, вона ще не здатна запропонувати Україні позитивного бачення спільного майбутнього в цілому та привабливої, взаємоприйнятної інтеграційної моделі зокрема, що є цілком зрозумілим, беручи до уваги те, що в ній не розпочато внутрішньої модернізації, оскільки має місце коливання у виборі між консервативною та ліберальною концепцією її реалізації.

Виходячи з необхідності збалансованого забезпечення геоекономічних інтересів України у відносинах як Росією, так і Європейським Союзом, у подальшому важливим є дослідження правового режиму згаданого у статті Митного союзу трьох країн та визначення оптимального формату співробітництва з ними в межах цього проекту в контексті переговорів нашої країни з ЄС про створення зони вільної торгівлі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Неклесса А. Реконфигурация мира [Текст] / А. Неклесса // Россия в центрo-периферическом мироустройстве / Ин-тут мировой экономики и международных отношений РАН, Ин-тут проблем глобализации / [сост. и отв. ред. Д. Ю. Глинский]. — М. : Московское представительство Фонда Ф. Эберта, 2003. — С. 79–112.

The article is devoted to the concept and legal aspects of Russia modernization strategy. Its legal policy core objectives and priorities, as well as bilateral relations between Russia and Ukraine will depend on the choice of one of the alternative models of modernization, determined primarily with external drivers.

В статье рассмотрены концептуально-правовые аспекты стратегии модернизации России. Основные цели и приоритеты, а также двусторонние отношения России и Украины будут зависеть от выбора одной из альтернативных моделей модернизации, детерминированных, преимущественно, экзогенными факторами.

ЦИВІЛЬНІ КОДЕКСИ ЯК ДЖЕРЕЛА СІМЕЙНОГО ПРАВА УКРАЇНИ ТА ФРАНЦІЇ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Ватрас В. А.,

кандидат юридичних наук, доцент, старший науковий співробітник відділу міжнародного приватного права і порівняльного правознавства НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України

Статтю присвячено дослідженню таких джерел сімейного права як Цивільний кодекс України та Цивільний кодекс Франції. Надано правову характеристику цих кодифікованих актів з позиції вчення про джерела права. На основі порівняльно-правового методу дослідження вирішуються проблемні питання регулювання сімейних відносин в Україні та Франції актами цивільного законодавства. Висновки ґрунтуються на тому, що існуючі в Україні та Франції кодифікації приватного права є не лише джерелами сімейного права цих держав, а й показником рівня правової культури українського та французького народів. Доведено, що Кодекс Наполеона має стати основою для майбутньої кодифікації приватного права Європейського Союзу.

Ключові слова: джерело права, кодифікація, кодекс, приватне право, право ЄС.

Важливе місце у переважній більшості приватноправових систем світу відводиться правовому регулюванню сімейних відносин, у тому числі в таких класичних романо-германських правових системах, які сформувалися в Україні як державі, що знаходиться в процесі інтеграції до ЄС, так і у Франції як державі, що уже тривалий час є членом Європейського Союзу. Прагнення України до адаптації її сімейного законодавства до законодавства ЄС свідчить про необхідність вивчення сімейного законодавства класичних представників європейського простору, до яких належить Франція, що дасть змогу розвиватися процесу зближення із сучасною європейською системою права шляхом поступового приведення законодавства України у відповідність до

2. Малинецкий Г. Г. Новая реальность и будущее глазами синергетики / Г. Г. Малинецкий // Прогнозы и стратегии. — 01/2008–01/2009. — С. 50–59 [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.intelros.ru/pdf/ps/02/9.pdf>.

3. Медведев Д. Россия, вперед! Дмитрий Медведев // Президент России [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.kremlin.ru/news/5413> [10.09.2009; 12.00].

4. Урнов М. Концепция модернизации в России — Пафос демонополизации / Марк Урнов // Особая буква [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.specletter.com/obcshestvo/2010-10-28/1/pafos-demonopolizatsii.html#video>.

5. Гавров С. Н. Модернизация России: постимперский транзит [Текст] : [монограф.] / С. Н. Гавров ; [предисл. Л. С. Перепелкина]. — М. : МГУДТ, 2010. — 269 с.

6. Межуев В. М. Ценности современности в контексте модернизации и глобализации / В. М. Межуев // Информационный гуманитарный портал «Знание. Понимание. Умение» / № 1, 2009. — Философия. Политология [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.zpu-journal.ru/e-zpu/2009/1/Mezhujev>.

7. Пономарев И. Модернизация России как построение нового государства / Проект Института национальной стратегии // Независимый экспертный доклад (Москва, 2009) / И. Пономарев, М. Ремизов, Р. Карев, К. Бакулев // АПН. Агентство политических новостей [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.apn.ru/publications/article22100.html>.

законодавства ЄС, тобто до *acquis communautaire* [14, с. 7]. У свою чергу, це не означає, що Україна повною мірою має калькулювати сімейне законодавство Європейських держав. Ми повинні поступово та виважено наближати законодавство України до сучасної системи європейського права, приводити його відповідно до норм та стандартів ЄС. Причому таке наближення має відбуватися як за змістом, так і за формою. У зв'язку з цим дослідження таких джерел сімейного права як Цивільні кодекси України та Франції дасть змогу дійти до відповідних висновків щодо оптимальної форми права у зазначених правових системах та можливої форми права і у всьому європейському просторі. Таким чином, метою даної статті є дослідження такого дже-